

ELS PERGAMINS DE L'ARXIU PATRIMONIAL DELS MARTÍ D'ARDENYA

Montserrat Sanmartí i Roset

ELS ARXIS PATRIMONIALS

La intenció d'aquest article és donar a conèixer una part no molt gran, encara que important, de l'arxiu Martí formada per 183 pergamins, guardats junts als nombrosos lligalls de paper, llibres de comptabilitat, herbaris i altra documentació. Aquest fons patrimonial està dipositat a l'edifici de l'Ajuntament d'Altafulla. L'esquema del treball serà parlar primer què s'entén per arxiu patrimonial, per centrar-nos en aquests pergamins en concret explicant el seu origen, dates, continguts, tipologia documental, registres on estan anotats, la variada informació que proporcionen, utilització...

Els arxius patrimonials són considerats arxius privats, segons la Nova Llei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya.⁽¹⁾ Els especialistes en el tema, com per exemple J. Fernández Traval que els defineix com "... el conjunt de documents, sigui quin sigui el seu suport material, produïts i conservats per una família o llinatge, i que són el resultat de la seva vida de relació, de l'actuació dels seus membres en els diversos moments històrics i de les activitats relacionades amb la formació d'aquest patrimoni. Ambdós elements, família i patrimoni, són indistriables i no tenen existència històrica per separat..."⁽²⁾ Es remarca família i patrimoni per diferenciar-los d'altres fons que també poden ser patrimonials, com els arxius d'algunes empreses o d'institucions eclesiàstiques, però que no estan relacionades amb cap nissaga concreta.

1. Generalitat de Catalunya. Llei 10/2001, del 13 de juliol d'arxius i documents. Títol II, Capítol II articles 13 i 14.

2. FERNÁNDEZ TRAVAL, Josep.- *Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia*. Lligall, num. 4 (1991) pp.95-114

Per Pere Gifre, J. Matas i S. Soler⁽³⁾ la definició és molt semblant, tot remarcant aquest aspecte familiar o de saga que tenen: “...el conjunt de documents, en qualsevol mena de suport, generats o rebuts com a resultat de la formació i administració d'un patrimoni familiar, generalment de base agrària, que es va transmetent de generació en generació en el si del llinatge familiar.” En les explicacions posteriors, els autors subratllen, a més dels aspectes ja anomenats –família i patrimoni–, que aquest patrimoni sigui bàsicament d'origen agrari. Aquestes definicions són acceptades tenint en compte les petites diferències que hi ha entre elles. Però en l'àmbit peninsular o a les Illes hom té tendència a considerar-los familiars, no patrimonials⁽⁴⁾.

En el que tothom està d'acord és en classificar-los com privats, malgrat estiguin dipositats en arxius o centre públics.

Cal dir, però, que en aquests arxius és molt fàcil trobar-hi algun tipus de documentació que no té res a veure amb la família, com per exemple, fons de l'administració municipal o relacionada amb comunitats de preveres, o amb l'escola o mestre del lloc on està situada la casa de la família generadora del fons bàsic. Aquests fons solen procedir de l'activitat d'algun membre de la família que deixà la documentació a la casa en comptes de retornar-lo a la institució que la generà.

L'arxiu patrimonial Martí

Situats en el concepte d'arxiu patrimonial, ens cenyirem al fons Martí i començarem parlant de la documentació en general: està format per uns 183 pergamins i una quantitat molt notable en paper de tot tipus: comercial, oficial..., llibres majors, llevadors de censals, mapes de les propietats, herbari.... Sorprenen trobar molt poca correspondència familiar.

Abans de començar la descripció dels pergamins voldria remarcar el fet que aquest fons hagi arribat als nostres dies. S'ha de tenir en compte que alguns documents són il·legibles per la immensa majoria dels seus possibles lectors pel tipus de lletra emprat o per la varietat d'abreviatures, el seu estat de conservació és regular, la seva validesa jurídica és nul·la... El poder-lo consultar és deu al “voler conservar” d'una família que en cap moment va decidir prescindir-ne, sobretot quan altre tipus de documentació, especialment la pública, suplia i assegurava millor aquells drets que havien generat aquets pergamins o papers.

Descriure un fons separant la documentació segons el seu suport –pergamí i/o paper– no té cap sentit ja que els continguts són els mateixos (una venda, per posar un exemple, pot ser escrita sobre pergamí o sobre paper), però donades les característiques pròpies dels pergamins –els segles en què es va usar

3. GIFRE, Pere, Josep MATAS i Santi SOLER.- *Els arxius patrimonials*. Col. Fonts, núm. 2. Biblioteca d'Història Rural, CCG edicions, 2002 127 pp.

4. GALLEGO, Olga.- *Manual de archivos familiares* Madrid, ANABAD, 1993 109 pp

aquest material, el seu tamany tan variat, la seva conservació molt específica, el seu número relativament reduït— aconsellen inventariar-los separatament⁽⁵⁾.

Aquest fons està format, com ja s'ha dit, per 183 pergamins si es sumen els constats en l'inventari general del fons, més algun altre que hi havia dispers en altres caixes o plecs, solts o en forma de cobertes de llibretes. Cal dir però que algunes d'aquestes s'han inventariat com a pergamins essent en realitat llibretes de paper que tenen les cobertes de pergami no escrit.

D'on procedeixen aquests pergamins? Evidentment, tots són de la família Martí però això no vol dir que fossin ells, els Martí, els que els generessin. Els Martí compraren i vengueren terres, cases, censals... es casaren i les seves dones aportaren en general béns immobles, dotaren els fills i filles... Tots aquests actes s'assentaren en el seu suport, però a més, les donacions en concepte de dot, legítima o bens parafernals acostumaven a portar a més del document de donació, els escrits que acreditaven que el donador de les terres o censals, normalment el pare, era el propietari i per tant podia trametre'ls. Així, una terra o casa que canviava de mà podia fer que diversos pergamins anessin d'una mà a l'altra. En el cas de la família esmentada, els hereus varen casar-se amb diverses pubilles que acumulaven un notable patrimoni, evidentment resguardat per la seva documentació. Al mateix temps, altres pergamins marxaren de la casa Martí amb els dots, vendes...

Guardant el principi de procedència⁽⁶⁾, s'ha conservat l'ordre en què estaven en el moment en que van arribar a Altafulla procedent de l'Hemeroteca pública de l'Ajuntament de Tarragona. Estaven agrupats en 8 lligalls, dels quals uns estaven cargolats i lligats amb un cordill formant una espècie de feix i els altres plegats a tamany quartilla i subjectes amb unes tapes dures unides per vetes. Els del primer grup són els lligalls núm. 3, 4, 5 i 6 i els altres els números 1, 2, 21 i 24 de l'inventari general. Els que estaven cargolats formant feixos quedaren aixafats pel pes de llibres, segurament, i en els que estaven plegats, els plecs estan profundament marcats. No cal dir que com més gran és el pergami més fàcil és que es deteriori. Els tamanyos poden variar molt. El més petit és una àpoca de dot i medeix 10 cm. x 15 cm. i el més gran és la creació d'un censal que fa 83 cm x 44'5 cm. Actualment estan guardats en 2 calaixeres metàl·liques i en procés de restauració.

El més antic és del 29 d'octubre de 1335 i conté un atorgament dels seus béns que fan Arnau Valls i la seva esposa Ermesenda, tots d'Ardenya, al seu fill Guillem. El més modern és de l'any 1688 i és una sentència on se soluciona un plet entre Francesc Pujades i Antoni Lluís Valls. Entre aquests dos extrems es

5. PUIG i USTRELL, Pere.- *Els pergamins documentals*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1995 2001

6. La bibliografia relacionada amb el principi de procedència és molt nombrosa. Aquí només citarem algun llibre o articles per qui estigui interessat en aquestes qüestions MARTÍN-POZUELO, M.Paz.- *La construcción teórica en archivística: el principio de procedencia* Madrid, Universidad Carlos III, 1996; CRUZ MUNDET, J.R.- *Manual de archivística* Madrid, Fundación G. Sánchez Ruipérez 1996 pp. 230-239; LODOLINI, E.- *Archivística. Principios y problemas* Madrid, ANABAD, 1993 pp.189-198

comptabilitzen 9 pergamins del segle XIV, 35 del segle XV, 36 del segle XVI i un centenar llarg del segle XVII. Caldria afegir que, perquè consten junts, hi ha diversos trasllats, o sigui, còpies de documents fetes fer per diverses raons. Aquests documents tenen dues dates: la del dia en què es varen fer i la data de la seva còpia. La que es considera vàlida per la seva classificació és la data de l'original. Algunes vegades pot passar que el notari no tingui a mà les referències apropiades i deixi espais en blanc amb la intenció d'acabar-ho, però a nosaltres ens han arribat incomplets⁷.

Tipologia documental

De què parlen aquests documents? Doncs de temes molt variats: n'hi ha que reflecteixen sentències, vendes, debitoris, censals, concòrdies, èpoques... Per quantitat els més nombrosos són els relacionats amb la propietat de la terra:

Les vendes de béns immobles com, per exemple, terres (ermes, camps, de bosc), edificis –masos, cases, botigues...– vinyes, horts... amb un total de 48 casos. La majoria són vendes de terres de les quals s'especifica l'extensió, en jovades o jornades, a quina parròquia pertanyen, situació –prenent com a referència, si poden, un accident geogràfic– rec, torrent, un turó..., un camí, càrregues que suporta dita terra o bé i, a vegades, el tipus de conreu que contenen (vinyes, oliveres, horta, avellaners... per identificar-les amb una certa facilitat... De les cases venudes se'n diu el carrer, si estan dins o fora d'una població, i sobretot els propietaris de les cases veïnes. Això fa que molts cops sigui difícil situar exactament on és la cosa venuda perquè els propietaris veïns podien variar molt. El motiu de les vendes, si consta al document, era força variat: pagament de llegítimes, per millorar les propietats, per no haver pogut pagar alguns deutes... De moltes de les vendes no tenim, a vegades, el document però les coneixem perquè s'ha conservat l'època del pagament, separatament de la venda ja que la majoria de les èpoques o rebuts d'allò que s'havia de pagar acostumen a ser un resum del de la venda i estan al mateix pergami, al final. De vendes de botigues en tenim tres pergamins: el primer situa l'edifici a Tamarit i fou venut a l'any 1509, la següent al carrer de Mn. Aymerich, al 1604, i s'especifica que venen “ab abissum usque ad primum tectum” (des de l'abisme al primer sostre) i la tercera venda és d'una botiga situada a la cruïlla de “Via Magna” amb “iter quo itur ad mare”(el camí que va al mar), al port de Tarragona.

Seguidament hi ha els censals que també podríem incloure al grup de vendes perquè gravava la propietat d'allò que fos, si seguim la definició de l'historiador Llorens Ferrer: “... és un préstec legal, per un temps indefinit (fins que el censatari vulgui retornar els diners), sancionat públicament pels notaris sota

7. Lligall 21, pergami 31. Cal advertir que la numeració actual dels pergamins és provisional ja que el fons s'està inventariant.

la hipoteca de la generalitat de béns o d'alguna finca en particular".⁽⁸⁾ Aquest grup, que conté uns 44 pergamins, el podríem dividir entre:

a - creació de censals, que són la majoria. Normalment no s'especifica el motiu que tenien les famílies per endeutar-se, encara que en alguns pergamins es diu que és per "les moltes necessitats que tenen". També podia ser per pagar dots, obres a la casa, suportar males collites continuades, mort del cap de casa deixant fills menors...⁽⁹⁾ En un cas determinat els tutors del fills de Joan Magrinyà, dit lo Curt, vénen un censal per socorrer els nens perquè "...los moros son vinguts a la casa de dits pobils y los y los (sic) s'en anportats y destruida la casa de roba y per quitar dits pobils se an de manlevar certes monedes..." Els censals acostumen a portar l'àpoca a la part inferior del pergami.

b - llució o quitació d'algun censal, o sigui, retornar el préstec acabant així el deute. Alguna llució pot amagar la creació d'un censal més elevat perquè el primer deute no s'ha pogut pagar o han augmentat els problemes econòmics.

c - utilització de censals per pagar deutes i/o dots. Els censals canviaven de propietaris acumulant-se en mans d'uns pocs.

Relacionades amb els censals apareixen les "vendes a carta de gràcia". Retornant a L. Ferrer direm "que són uns contractes de compra-venda en què el venedor es reserva el dret de recuperar allò que havia venut, mitjançant el retorn del preu pagat. Popularment era conegut per "empenyorament"⁽¹⁰⁾. En aquest fons no n'hi ha gaires, unes quatre, dels anys 1548, 1577, 1624 i 1628, encara que els suficients per entendre el greu problema que significaven per tots aquells que havien de recórrer a aquest sistema de préstec tan usurer.

El grup següent està format pels testaments⁽¹¹⁾. N'hi ha uns 22. Del segle que n'hi ha més és del segle XVI, 2 del XVII, 4 del s. XV i 1 del XIV. Aquest últim és el testament de Gueralda, muller de Bonanat Examuç del Burgar, par-ròquia de La Selva: deixa com hereva a la seva filla Antònia. Es conserva en una còpia del segle XV feta fer per Pere Sala. Del testament de Joan Elies o Alies se'n conserven dues còpies datades el mateix dia i any -8 de setembre de 1578- i firmades pel mateix notari: Francesc Cardona, prevere de Tamarit⁽¹²⁾. D'àpoques relacionades amb els testaments n'hi ha de dues menes diferents:

a - Deixes testamentàries: n'hi ha dues firmades pel mateix rector de Tamarit, Jaume Magrinyà: el prevere reconeix a Antoni Cosidor, senyor del mas del Mèdol, que ha rebut aquella quantitat en lliures que primerament Joan Alies i després Margarita Alies, marit i muller, sogres de dit Cosidor, difunts, i antics

8. FERRER, Llorens.-*Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Biblioteca Abat Oliba, núm. 47. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pag. 488 i ss. La bibliografia sobre censals és bastant quantiosa. Creiem que aquest llibre dóna una visió històrica d'aquesta institució acompanyada d'exemples que ajuden a definir els termes emprats en el llenguatge d'aquests documents.

9. Aconsellem el núm. 18 de la revista Recerques que parla del crèdit al món rural, a part del llibre citat en la nota anterior.

10. FERRER, Ll.- *Pagesos, rabassaires i...* pp. 527-551.

11. Per veure història, evolució, estructura, fórmules, deixes... pròpies dels testaments veure PIÑOL, Daniel.- *A les portes de la mort. Religiositat i ritual funerari al Reus del segle XIV* Reus, Centre de Lectura, 1998 182 pp.

12. Lligall 3 pergs. 11 i 12.

propietaris del mas del Mèdol, dit també d'Alies, havien deixat en els seves últimes voluntats a l'església de Tamarit.

b - De llegítima. El cobrament dels béns paterns i materns a què tenien dret els fills generava aquest tipus de documentació. Les èpoques de llegítima tant podien ser generades pel pare al moment de l'emancipació/casament del fill o pel fill gran/hereu a la mort del pare en relació als seus germans si el pare no havia solucionat totes les qüestions relacionades amb les llegítimes. D'aquests documents se'n conserven 4 –anys 1358, 1375, 1548 i 1560–.

A part de l'interès que en sí tenen aquests documents, pel que fa al nomenament de familiars, si queden especificats, són de molta ajuda, relacionant-los amb els inventaris i els capítols matrimonials, pels estudis d'història de les mentalitats.

D'aquests últims documents, els capítols matrimonials⁽¹³⁾, només se n'han conservat tres: 1 del s. XV, els primers són firmats per Berenguer Mulner i la seva esposa Maria, de Virgili, que doten a la seva filla pel seu casament amb Antoni Valls. A la vegada, aquest, fill de Berenguer Valls i Dolça, de Torredembarra, dona en concepte de millores una certa quantitat de lliures a la seva futura esposa. Finalment, Maria reconeix haver rebut el dot i millores i renuncia a qualsevol reclamació sobre els béns paterns i materns. Es firma a la rectoria de Torredembarra sent rector Bernat Paraç. Data, 27 de juny de 1435. Els següents capítols són fets entre Jaume Martí i Caterina Perramon, de Maldà. El document que es conserva és una còpia feta pel rector de Tamarit, Baltasar Cabestany, i datada el dia 24 de desembre de 1582. La família Borrut i la família Martí també firmaren capítols matrimonials: Jaume Martí, fill de Jaume i Caterina, es casà amb Magdalena Borruda, filla de Miquel, ja difunt, i Paula⁽¹⁴⁾. Hi ha una interessant relació dels béns que Paula Borruda dona a la seva filla en concepte de dot.

Dins aquest grup cal esmentar les donacions per raó de matrimoni, 6, les èpoques de dot, 14, una venda d'unes terres per acabar de pagar un dot ja pactat –de 1607– i una restitució de dot i augment –s. XVI. Del grup de donacions, potser la més notable sigui la que fan Jaume Martí i la seva esposa Caterina a la seva filla Caterina al moment de casar-se aquesta amb Jaume Alies: 11 censals ja creats, tots especificats, citant la documentació que acredita la seva propietat, quantitat, moment del pagament... Posteriorment, anotaren al marge i al peu de l'escrit la història de cada censal: si es va redimir, qui els va heretar... Cal dir que la donació que féu Miquel Argilaguer, del mas Argilaguer, de Porqueres, al seu fill Miquel quan aquest es casà amb Elisabet Colomer l'any 1596, està repetit⁽¹⁵⁾.

13. Per ampliar coneixements sobre els capítols matrimonials, veure G. de BROCA.- *Historia del derecho...* pp 685 i ss. i PUIG i FERRIOL, Lluís i Encarna ROCA i TRIAS.- *Institucions del Dret Civil Català* Barcelona, ed. Bosch, 1984 pp. 247 i ss.

14. Lligall I perg. 29.

15. Lligall I perg. 26 i lligall 24 perg. 18.

La primera època de dot conservada és de l'any 1365, n'hi ha dues del s. XV, 7 del s. XVI i 4 del s. XVII. En algunes es citen els capítols matrimonials i el notari que els testifica fent que sigui relativament fàcil trobar-los en els llibres de protocols corresponents. En altres es repeteix allò que la núvia aporta en dot. Així, encara que no tinguem els pactes sencers ens podem fer una certa idea del que s'acostumava a donar a una noia per casar-se.

Els establiments també estan representats per 9 pergamins. Segons Puig Ferriol i Roca Trias un establiment emfitèutic és "...la cessió d'unes terres a particulars feta a perpetuitat o per un llarg termini, a canvi del pagament d'un cànon –gairebé sempre anual– i partint de la premissa que la terra és del cencedent i que la concessió es fa sobre terres incultes o mal cultivades que el cessionari es compromet a millorar."⁽¹⁶⁾ Arnau d'Ulldemolins estableix Guillem Valls en una terra situada a Ardenya prop de la cèquia a canvi d'una quartera de blat. Data 20 d'octubre de 1350. Del s. XV n'hi ha 6 perquè dos pergamins contenen el mateix document: són fets per la mateixa mà, el text és idèntic així com també la data –8 de març de 1484– i els testimonis, encara que en un d'ells no hi ha firma notarial. Els dos estan enregistrats en el mateix llibre major amb números diferents.

La sentència més antiga és de l'any 1437 i posa fi al plet entre Pere Coll, fill de Jaume Coll i Caterina, i Pere Soler, del Catllar, pel dret de fadiga que tenia Bernat de Carreras, cavaller, i la seva dona sobre la finca anomenada La Molella. La nota curiosa és que un dels quatre àrbitres no està d'acord amb la decisió presa. La segona sentència, registrada a "Diversorum" LI, fol CLX de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, és ja del segle XVII –1616– i s'obliga a un argenter, Pau Gil, acusat de robatori a exiliar-se 5 anys a Menorca; la tercera finalitza la discussió entre Francesc Pujador, hereu de Francesc Pujador, i la família Valls per un censal mort que havia estat venut a Antoni Lluís Valls i que gravava els béns dels Pujadors. Aquests foren venuts en pública subhasta. És interessant perquè fa una relació d'escrits notariais i altres sentències que acompanyaren la decisió final i perquè es concreten molt els béns immobles subhastats citant topònims de Vilafranca del Penedès. Registrada a "Sentenciarum Locumtenentis" XVII, fol. CCXXXIII de l'arxiu a dalt esmentat. Tenia segell pendent però solament resten els forats que es feren al pergami per passar la cinta on estava subjecte dit segell.

Dels documents restants que queden per explicar n'hi ha una quantitat molt reduïda:

Una procura, Blanquina Jover, filla de Jaume i Caterina Coll, anomena el seu fill Francesc procurador dels seus béns que té a Tamarit amb dret a vendre, trametre, donar... consta firmat a Barcelona.

16. PUIG FERRIOL, LI i E. ROCA TRIAS.- *Institucions de dret...* pàg. 205. Veure també PIÑOL, D.- *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*. pp. 249-319; De BROCA, G.- *Història del derecho civil de Catalunya*. pp. 241-243.

Dues concòrdies, que són un pacte per acabar un litigi. Una entre Sebastià Pallarès i el seu fill Pallarès per un costat i Joan Elies, del mas del Mèdol, per l'altra: Els Pallarès deixaran passar per les seves terres tant a peu com en carro a Joan Elies i aquest donarà pas als Pallarès per anar a una partida dita "lo camp de la parada Gran" situat en un lloc dit "La Barquera". El possible cost de fer cada camí havia d'anar a compte dels interessats. La data és 29 de setembre de 1568. A l'altra Guillemeta i Antoni, filles de Jaume Coll i Francine, difunts els dos, reconeixen que Pere Soler els ha pagat tot el que devia per la compra d'unes cases que el seu pare li havia venut per 340 florins.

De *debitoris* n'hi ha dos. El del 22 de febrer de 1460 Bartomeu Serra reconeix a Andreu i Caterina Ledó, marit i muller, que li havien deixat uns diners -7 ll- perquè ell pogués comprar una casa sita a l'Arbós. El segon, firmat a Tarragona el dia 23 d'octubre de 1598 on Antoni Maldà, comensal de la Seu de dita ciutat, reconeix que el seu germà li havia retornat tots els préstecs pendents.

Queda: -Un document on s'acredita la venda del "Ius luendi" que era el dret que tenien els que havien venut un bé immoble a carta de gràcia a recuperar aquest bé dins un termini i una quantitat previamente establerts⁽¹⁷⁾ -datat el 26 d'octubre de 1625⁽¹⁸⁾;

-Un inventari que van fer els marmesors dels béns del difunt Antoni Elies. El fan perquè el mort deixa fills menors i els tutors, per evitar problemes, fan aquest relació de les propietats tan mobles com immobles⁽¹⁹⁾. Cal remarcar que els inventaris són en general molt interessants per la informació que donen i per la riquesa de vocabulari.

En veure aquesta relació de documents ens adonem que la majoria, per no dir el complet, dels pergamins fan referència al patrimoni. Aquest tema era el que veritablement interessava a totes les famílies: augmentar els béns, especialment els immobles, com a garantia de seguretat i benestar. I la propietat d'aquests béns havia d'ésser clara. Malgrat ser els protocols notariais molt antics a Catalunya -de principis del s. XIII⁽²⁰⁾- i conservar-se'n un gran nombre, fins bastant enllà del segle XVIII no es considerà a Catalunya el document que guardava el notari com original, el que motivava que encara amb més raó es guardés les actes que acreditaven qualsevol dret⁽²¹⁾. També les sentències i les concòrdies servien per aclarir possibles discussions o dubtes sobre qüestions de justícia.

17. PUIG i FERRIOL, Lluís i Encarna ROCA.- *Institucions de dret...* pp 96-102

18. Lligall 1 perg 25.

19. Lligall 1 perg.9.

20. Professorat del Departament de Paleografia i Diplomàtica.- *Manual d'Alcover (1228-1229)* a Rubrica. De scriptis notariorum, Barcelona, publicacions de la Universitat, 1989 pp161-294; GINEBRE, Rafel.- *Un fragment del llibre notarial de 1221 a l'arxiu de la Cúria Fumada de Vic* a Estudis Històrics i Documents dels arxius de Protocols, num. XIX, Barcelona, 2001 pp 7-22; PAGAROLAS Laureà.- *Els arxius de Protocols* a Lligall, num 1, Barcelona, 1988 pp 53-68; PINOL, D.- *El notariat públic al Camp...* pp 203-243.

21. MITJÀ, M.- *El protocolo notarial en el siglo XVIII* a La Notaria, num.2 Barcelona 1946 pp. 190-200; NOGUERA DE GUZMAN, R.- *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII* a Barcelona, 1978.

Procedència

Explicada la tipologia documental d'aquesta part del fons caldria intentar veure com s'ha format, d'on procedeixen els pergamins. Cal dir que no és gens fàcil trobar una contesta que satisfaci, però resseguint els personatges que intervenen, especialment aquells que fan fer el document, i allò que motiva fer-ho, podem anar seguint la història de l'acumulació de béns i per tant la documentació que acredita la seva propietat total o parcial. En cas de venda, per exemple, el venedor donava, en el moment de fer l'acte notarial, els altres documents que demostraven que podia realitzar aquest fet. És veritat que, alguns cops, la relació d'acreditacions es feia dins l'últim document, però això no treia la donació dels restants pergamins. El cas potser més evident podien ser les donacions per raó de dot: els pares podien dotar les filles, al moment de casar-se o entrar en un convent, amb terres, cases o censals que gravaven béns immobles. Tant en un cas com en un altre la donació anava acompanyada de tota aquella documentació que es cregués oportuna, que havia de retornar en cas de restitució de dot. Si es complia d'aquesta manera podia passar que els descendents del nou propietari tinguessin pergamins que no sapiguessin per quina raó pertanyien a la família o béns que es desconeixia per quina raó eren a la casa "Fa a saber per quin títol especta als Martí" o "No és de profit"⁽²²⁾.

Nosaltres hem seguit els béns d'algunes famílies. Així veiem que Antonia Oliver muller d'Antoni Rausich fa testament deixant tots els seus béns a un fill de la seva germana, casada amb P. Pastor. Posteriorment una noia Pastor es casà amb un Monseny i una noia que es deia Maria Monseny maridà amb Jacint Martí al 1653. El besnét d'aquest no tingué descendència i els béns anaren a incrementar la fortuna d'Antoni Martí Franquès, a finals del s. XVIII⁽²³⁾. Per una nota al dors del pergami lligall 1, núm. 26 sabem que les terres de Miquel Argilaguer, de Porqueres, passaren als Borrut i per matrimoni, als Martí, a finals del segle XVI. Els béns de la família Alies o Elies arribaren a la casa Martí per dues vies diferents. Jaume Martí es casà amb Caterina Elies a l'any 1582. Foren els pares de Jacint Martí i sogres de Maria Monseny i ja sabem on acabaren els béns d'aquesta branca. L'altre camí fou més llarg: Magdalena, filla única i per tant hereva de Joan Elies, es casà amb Antoni Cosidor a finals del segle XVI i la filla d'aquest, Maria, es va casar amb Jaume Martí a l'any 1664. Així, aquesta jove aportà a la casa Martí el mas Cosidor –aquest mas havia estat comprat per Caterina, vídua de Joan Elies a Sebastià Pallarès⁽²⁴⁾– amb totes les seves terres, el mas del Mèdol amb ses pròpies terres més molts camps amb diversitat de cultius a la partida dita del Mèdol, el mas Vell⁽²⁵⁾, terres situades al mas Puig i una notable quantitat de censals⁽²⁶⁾ escampats per diferents municipis.

22. Lligall 21, pergami 32.

23. Per la genealogia de la família Martí vegeu ROVIRA, S.J.- *Els Martí. De pagesos benestants a nobles del Principat de Catalunya* Altafulla, Centre d'Estudis Altafullencs, 1999, 66 pp.

24. Lligall 24 pergami 21.

25. Lligall 4, pergami 2.

26. Llibre Major 47, apartat dedicat a Tamarit, pp.9-31 especialment de la 9 a la 12. Lligall 24, pergami 8.

Paula Gendre es casà en segones núpcies amb Jaume Martí, que a la vegada era vidu de Teresa Gatell. Era filla única del castlà de l'Espluga de Francolí i de Teresa Virgili. Aportà béns immobles majoritàriament situats a la Selva, o el Bugar.⁽²⁷⁾

Maria Valls, filla de Jaume Valls i de Maria Anna Mayner, casà amb Jaume Martí a l'any 1708. Els seus pares la dotaren esplendidament. Molts pergamins demostren la quantitat de béns que tenia aquesta família, la majoria dels quals estaven a Ardenya, Montoliu, El Catllar... en alguns d'ells està indicat al dors que els pertanyien: "Es en lo sach de Lluís Valls" o "Actes de Elisabeth Valls"⁽²⁸⁾. Sortosament hi ha aquestes indicacions perquè en el text no consta gairebé mai el nom del Valls: *Molts documents són actes relacionats amb la família Fortuny* que a la vegada, heredaren part dels béns dels Roig o Rog que eren els propietaris de la masia anomenada el Mas de Tamarit. Els altres hereus dels Roig foren la família Bonanat⁽²⁹⁾.

Una altra pubilla que contribuï en gran manera a engrandir la casa Martí fou Maria Franquès Gatell que maridà amb el seu cosí Anton Martí Gatell l'any 1745. Béns que foren dels Fages, Covet, Alegret o Pinyol, adquirits pel seu avi Ramon Franquès o el seu besavi Marià passaren a engrossir el seu dot i es diuiren entre els altres béns del seu marit. Els noms d'aquests que perderen, vengueren o permutaren els seus béns apareixen en nombrosos pergamins encara que en cap d'ell consta la família Franquès.

Nosaltres hem seguit les diferents famílies que aportaren béns per fer el patrimoni Martí per justificar la quantitat de documentació que té el fons. La recerca es podria fer el revés: resseguir un bé determinat, una propietat immoble o un censal⁽³⁰⁾, i consultant els pergamins veure per quines diferents mans ha passat. Es podria fer d'una casa sita a la plaça del Corral de Tarragona o més fàcilment, d'alguna de les masies situades als voltants de Tamarit: el Mas Cosidor o el mas del Mèdol o el Mas de Tamarit...

Els registres

Els pergamins s'escrivien per la part interior de la pell perquè era més fina, guardant-se enrotllats. Acostumen a tenir al dors unes anotacions que normalment solen ser resums dels continguts de l'acte i que generalment es feien al mateix moment en què s'escrivia. Així, el propietari del pergami no havia de llegir tot el text per saber quin tipus d'escriptura tenia a les mans i podia ordenar-los més fàcilment. A aquestes primeres apuntacions s'hi van afegir altres notes que van explicant la història del contingut o del document en sí. A vegades aquestes anotacions es feien posteriorment a la redacció i s'observa

27. Lligall 24, pergami 28. Llibre Major 43, pàg. 28, 29.

28. Lligall 06, pergami 28; lligall 3, pergami 15.

29. Lligall 24, pergami 15.

30. Lligall 24, pergami 22; lligall 6, pergami 22.

perquè poden haver-hi errors d'interpretació perquè qui redactava el nou resum tenia dubtes de lectura tant per la forma de les lletres, nexos o abreviatures com pels números³¹⁾. Algunes d'aquestes anotacions poden ser resums que feien escrivans encarregats d'enregistrar la documentació acreditativa dels béns immobles o censals o els propis hereus. Els registres on han quedat enregistrats aquests apunts es diuen llibres de família, majors o mestres³²⁾.

D'aquests llibres n'hi ha de diversos tipus: els que enregistren el resum del contingut posant quin notari havia fet l'acta o on es guardava. Els documents estan ordenats per temes encara que no és difícil trobar pergamins fora de lloc i porten un número que també donaven al pergami resumit. D'aquest tipus de llibre és l'inventariat amb el número 41 anomenat "Llibre de ahon se troban escrituras de diferentes..." i al dors "Llibre de la renda y actas de Casa Martí" Està dividit en els apartats següents: "Primer plech. Títols de compres de Propietats. Actes de vendes del segon plech. Títols de censals. Lluicions de censals y àpocas. Títols y papers de beneficis. Collacio y pcessió. Àpocas de dot y altres solucions que no són de lluicions. Capítols matrimonials. Testaments. Concordias. Inventaris. Donacions. Sindicats. Plechs de diferents coses" L'esquema és el següent: tipus d'acte -venda, capítols matrimonials, testament...- el nom de qui fa fer el document, direcció, especificació de la cosa venuda o deixada..., preu, en quina notaria es guardava registrada l'acta i data. En total hi ha registrats 345 documents la majoria dels quals són pergamins o llibretes de paper amb cobertes de pergami. Aquest llibre s'escriu a principis del segle XVIII (1708 o 1709). Molt igual a aquest i d'època semblant és el llibre major localitzat desfet en diferents lligalls de paper i escrit a mitjans del mateix segle. Aquest llibre deixà de fer servei al morir Nicolau Martí i Martí el 1782 sense descendència i retornar els seus béns a la família Martí.

El següent registre fou començat a l'any 1697 i porta el títol "Libre aont se trobaran asentades totes les rendes y demes memòries de la casa y bens de Jaume Martí de Tamarit tant per Martins com per lo mas de Cosidor, mas del Mèdol vuy als vint i sinch de abril de l'any 1697" uns cent anys més tard s'afegí "En lo present llibre major de la casa Martí de Tamarit se continuan algunas noticias de la casa de Anton Valls, Anton Martí y Valls, Anton Martí y Gatell y alguna que pot correspondre a la casa Franquès com són testaments, capítols matrimonials creacions de censals, compres y altres noticias que són de veurer foliadas en la lletra A o folis següents". Pel seu contingut correspondria més a un llibre de família, segons definició de Xavier Torres, que un llibre major ja que la informació que dona és variada anant des de la geneologia de diverses famílies que aportaren béns a la família Martí explicant l'origen de dits béns, còpies de privilegis... fins l'assentament dels pergamins que contenen les actes

31. Lligall 24, pergami 2.

32. GÍFRE, P. J. MATAS i S. SOLER.- *Els arxius...* pp 68-75; TORRES, Xavier.- *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)* Girona, Biblioteca d'Història Rural, 2000 134 pp.

de les diverses propietats. El llibre, com s'ha vist al títol, fou completat en èpoques posteriors acabant a principis del s. XIX.

El quart llibre major porta el títol "Llibre de notes de la casa de Bernat Martí de Tamarit en Altafulla 1700" Té un tamany foli gran, comença per un índex de totes les poblacions on Bernat Martí hi tenia béns, més 204 pàgines quasi totes escrites. Exactament igual que el que s'ha dit pel segon llibre, retornaren la majoria dels béns anotats als Martí d'Ardenya a l'extingir-se la branca de Bernat Martí i amb aquests béns els llibres i documentació.

El cinquè llibre és de mitjans del segle XIX i porta per títol "Llibre Major dels Patrimonis de la casa de Martí de Tarragona". Passat l'índex de pobles hi ha escrit "Llibre Major dels patrimonis o fincas que poseeix lo noble señor Don Francisco Martí y Mora de la ciutat de Tarragona en lo cual se extractan las escripturas de adquisició ab separació de termes". Comença amb l'índex on hi consten tots els pobles, 21, on els Martí d'aquell moment hi tenien béns. Cada assentament segueix el mateix esquema: expressió de la propietat: tipus, nom, extensió si és terra, situació (partida o població), si té alguna càrrega, per quina raó pertany a la família i preu –"Totas aquellas botigas situadas.... de Tamarit. Terminava la una..... Se tenia per francas en alou... Li espectan com a succeint per linea recta a la universal heretat y béns que foren de Jaume Martí.... al cual li espectava per títol de venda... ab acte en poder de la rectoria de Tamarit... Lo preu fou..⁽³³⁾." Al marge hi ha algunes anotacions posteriors a la redacció del llibre que expliquen la sort d'aquella propietat –"Lluida"⁽³⁴⁾ "Se han venut"⁽³⁵⁾, "Permutada"⁽³⁶⁾ - i d'altres que s'han fet recentment –"Huerto Bombas"⁽³⁷⁾, "Está en el Huerto Bombas. Ojo"⁽³⁸⁾ – Aquest és el llibre major més complert ja que al fer-se al 1835 recollia també tots els béns aportats per les pubilles Maria Franquès i Isabel Mora.

Com s'ha insinuat més amunt, els que feren aquests llibres tenien dificultats per entendre la lletra dels pergamins i cometeren diversos errors. En el registre A, per exemple, en el document venda num. 29 inscriuen equivocadament un cognom –d'Amiguet passen a Mirabet. En altres llibres majors, de March a Ixart– o la data –de 1517 passen 1516, de 1598 a 1498 etc.–⁽³⁹⁾.

El que és evident mirant els llibres majors és que falten molts pergamins. Ja hem dit que en el primer llibre consten registrats 345 documents i se'n conserven uns 180. És cert que alguns dels registrats són fets sobre paper però dels que s'han classificat com a pergamins ja hem dit que també ho són, pel que podem deduir que en falten uns 160 que pensem que podien ser sobre pergami. Uns es deuen haver perdut, altres han seguit el camí dels béns que reflectien els

33. Ligall 47, pàg. 16 i 17.

34. Lligall 47, pàg. 91v.

35. Lligall 47, pàg. 136.

36. Lligall 47, pàg. 20v.

37. Lligall 47, pàg. 54v.

38. Lligall 47, pàg. 28v.

39. Lligall 21, perg. 4, lligall 6 perg. 21, llig. 21 perg. 14, llig. 21 perg. 24.

seus contingut formant part de dots o pagament de deutes, altres han servit i, es poden veure, per fer les cobertes de llibretes o llibres... Al mateix temps bastants pergamins no consten registrats, no s'han pogut relacionar amb cap dels escrits dels llibres majors. És que entraren a la casa quan ja s'havien fet alguns dels llibres majors? Per què alguns no tenen cap nota darrera el pergami? és que els consideraren no interessants? en canvi els copistes escriuen en alguns registrats que no saben per quina raó es tenen.

Els notaris

Llegint els documents veiem els notaris que intervingueren per donar fer de l'acta. A la diòcesi de Tarragona, l'arquebisbe cedia el dret de notaries als rectors de les diferents parròquies. Aquests, a la vegada, el donaven als vicaris o subarrendaven a gent externa a l'església. Nosaltres només ens fixarem amb rectors-notaris d'Altafulla i Tamarit⁴⁰. D'ells en diem el nom que apareix al document, alguna data, i alguns dels documents que feren. En el cas dels vicaris, si diuen per quin rector fan el document, els posem sota el nom del rector entrats per guionets

D'Altafulla són:

Francesc Magí, rector (1412) 1-2
Alodio Peric, vicari. (1441) 6-6
Miquel Gibert rector (1494) 6-7
— Antoni Peyro, vicari (1494) 6-7
Pere Soller, vicari (1558) 1-15
Antoni Guerau, vicari (1566) 6-11
Francesc Canosa, rector (1568) 4-6, 3-10
Llorenç Figols, rector d'Altafulla i La Nou (1572) 4-7
Joan Ciurana, rector, (1584) 6-12, (1595) 6-15, 6-16, 24-14, 24-15

De Tamarit són:

Guillem de Corts pel rector Pere Salzeda (1338) a-1
Pere Armengoul, que no era capellà, pel rector Berenguer Çafabrega (1358) 2-2; 6-2.
Pere Rabaça, rector (1426) 2-4, 24-1, 6-3
— Martí de Sales, vicari pel rector P.Rabassa (1399) 24-1
Bernat Talavera, rector (1446) doc 3-1, 21-5
— Francesc Serra, vicari (1446) 21-5
— Pere Soler, vicari. (1460) 3-2
Antoni Ballester, rector (1484) 21-7, 21-10

40. ROVIRA, S. J.- *Les esglésies i els rectors d'Altafulla* a *Estudis Altafullencs*, num. 3 Altafulla, 1979 pp. 91-111; — *Nova aportació al coneixement de l'estament eclesiàstic altafullenc* a *Estudis Altafullencs*, núm. 10 Altafulla 1986, pp 37-39.

— Joan Balaguer, vicari (1484) 21-7
 — Ramon Joffre, vicari (1498)
 — Joan Teixidor (1499) 21-11
 Joan Roquer rector (1509) 24-2
 — Guerau Ros, vicari (1509) 24-2
 Bartomeu Noet (1525) 4-2, 6-20
 Joan Berga, vicari, (1528) 21-15
 Pere Magrinyà (1548) 5-2
 Joan Baget, rector (1573) 2-10
 Francesc Carbonell, rector (1562) 3-5, 3-6, 3-8, 4-4, 4-5
 — Antoni Tolo, vicari (1555) 21-16
 — Onofre Moix, vicari (1562) 4-4, 24-7, 6-12
 Joan Veciana, vicari i rector (1561) 3-9, 4-5
 Baltasar Cabestany, vicari i rector (1577-1602) 1-23, 3-11 i 12, 24-10, 24-13, 24-19
 — Francesc Cardona (1577) 3-11 i 12, 24-10
 Jaume Magrinyà, rector (1578-1621) 1-30, 1-32, 1-33, 1-34, 1-35, 4-10, 1-11, 5-9, 5-10, 21-30, 21-33, 21-36, 24-1, 24-5, 24-21, 24-13, 24-26
 Joan Carniser, vicari (1560) 2-7, 6-25
 Marc Anguera, vicari, (1510) 1-12, 1-14
 Antoni Baldrich, rector, (1592) 1-24
 Francesc Roig, prevere, (1605) 21-26

A l'annexe que hi ha al final de l'article hi ha reproduït el "signum" d'alguns d'aquests rectors, vicaris o preveres amb el seu nom, lloc on exercien de notari i any.

Toponímia

Llegint els pergamins sobresurten la gran quantitat de topònims que s'anotaven per situar aquella propietat que es comprava, venia o empenyorava. També per explicar l'origen dels que participen a la documentació, tant com atorgants o destinataris com testimonis, avaladors... Les poblacions de les quals tenim topònims són força nombroses. Altafulla, Tamarit, Ardenya, El Catllar⁽⁴¹⁾, La Selva, Constantí, Creixell, Montbrió, La Secuita, Virgili, Tarragona, Argilaga, l'Arbós, L'Argentera, Peralta, Nulles, La Pobla de Montornès, Montroig, Reus, El Pedrós.... Nosaltres hem cregut interessant només apuntar els topònims de Tamarit⁽⁴²⁾ ja que la majoria de pergamins, una tercera part aproximadament, afecten a aquest terme. Cal tenir en compte que algunes partides no queden clares a quin terme pertenyien, que si bé en algunes èpoques foren d'un municipi després foren d'altre o que un mas podia tenir terres en més d'un

41. FUENTES GASSÓ, Manuel.- *El Castell, vila i terme del Catllar* El Catllar, ajuntament, 1999 2 volums.

42. ROVIRA GÓMEZ, S.J.- *Tamarit* Altafulla, Centre d'Estudis Altafullencs, 1999 pp. 162.

terme. Anotem la paraula tal com surt al document i remarcuem que alguns llocs podien tenir més d'un nom com, per exemple, el mas del Mèdol⁽⁴³⁾:

Mas Morella o Molella, el Mas, el Mas Vell, Mas de les Coves, Mas d'en Coll "que ara porta Joan Alies", Mas d'Alies dit "Lo Mas", Mas del Mèdol (Almèdol, Medo, Medos), Mas Cosidor, Mas de la Creu, Mas Comí, Mas Nogués als Cocons.

"Lo tros de la Bertrana" a la Partida dita "Les Costes", "Lo camp de la parera gran" a la partida dita "La Barquera", la partida "Lo Molí".

"Lo camí vell al Molí", "Camí que va de Tamarit a la Creu de Puigbover, "La via que va a les Eres", "Camí que va a les Forques o a la Guardiola", "Camí Ral o real" "Lo camí que va al Molí".

"Devés lo Puig", "Lo tros de la Morera", "Lo Puyol d'en Pons", "Armasset", Lo Puig de les eres", una "era al Puig que limita ab les roques que baixa a l'hospital", "Lo prat de la Mora... al peu del camí ral a la platja de la Móra", La Pedrera antiga, "Costatel"- terra erma, Les Planes, "Lo Prat dit de la Coma", "Lo tros de tarongers o de la Caseta", al camí que va de Tamarit a Altafulla, El Vinyet extra Gayà, Tros d'horta dit "Loyguai", l'horta de Tamarit, Estany de la Mora, "Dayà Gayà",

Lo Portal que va a la Móra", "Lo Portinyol", Molí del Pas, Alberg situat al camí que va a la Mora, La plaça de Tamarit, cementiri "La Galiera" i diverses cases, patis i altres edificis situats dins la vila de Tamarit.

Altres informacions

Altres aspectes que apareix repetidament són els renoms o mots. De Tamarit trobem a Josep Rabassa o Rabaça, dit "lo Gafarró", Jaume Rabassa dit "lo Fabrera", Francesc Compte, dit "lo Llor", Joan Magrinyà, dit "lo Curt", Francesc Faia o Fages, al·las "Barbafina", Joan Fortuny al·las "Roig" i Pau Simó al·las "Monseny".

Repartiment de la propietat, mesures (quarts, almostes, quartans, jornals, jovades...), tipus de cultius (vinyes, cereals, arbres fruiters...), preus, notícies de mals anys, famílies (estudis de genealogia, població...), oficis (daguers, corders, argenters, paraires, sabaters, carreters, boters, forners, calceters, botiguers de teles, vidriers...) llengua en què estan escrits els documents, vocabulari... Aquestes i altres informacions poden ser extretes d'aquests 183 pergamins. En aquest treball solament s'ha volgut donar a conèixer aquest fons documental sobre pergami que esperem aviat puguin ser consultat.

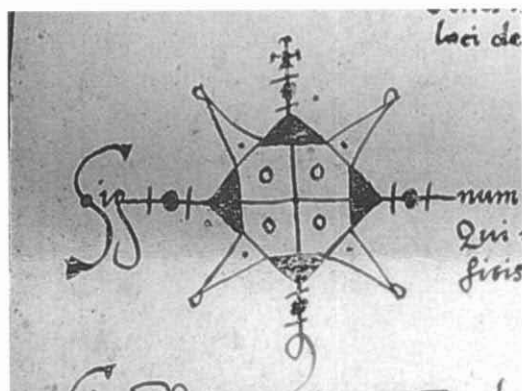
43. Els diferents noms que ha tingut el mas del Mèdol estan explicats en el llibre Major num 47 pàgina 12 "Segons tradició...en lo terme de Tamarit hi ha una partida de terra que se anomena del Mèdol, y per eix motiu se creu que se diu Mas del Mèdol lo que en la actualitat poseeix Dn. Francisco Martí y Mora; lo qual mas cuan lo comprà Anton lluís Valls de Ardenya se anomenava Mas Pallarès, y en aquell temps se anomenava mas del Mèdol lo que ara se anomena Mas Cosidor... y antiguament poseia Joan Elias, que per haver casat la sua filla y hereva ab Anton Cusidor de Vallmoll, lo referit Mas mudà lo nom de Mèdol ab lo de Cosidor". Aquesta explicació es troba repetida, més resumida, en altres pàgines de dit llibre Major.

Signum dels rectors i vicaris d'Altafulla i Tamarit

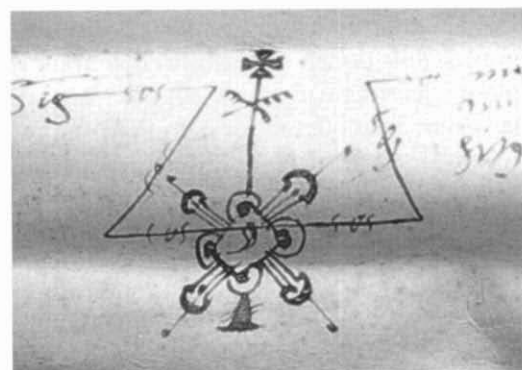
Reproducció de les firmes dels notaris d'Altafulla

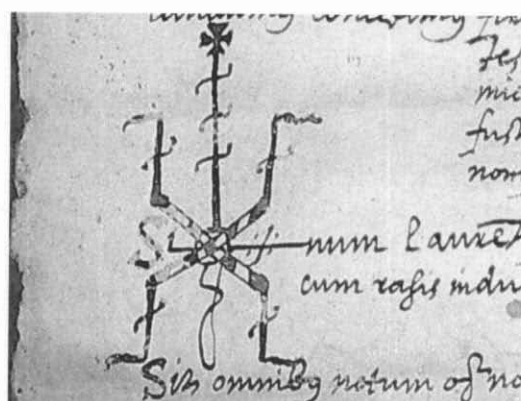
Adolio Periç, Altafulla. 1441

Antoni Guerau, Vicari d'Altafulla. 1566

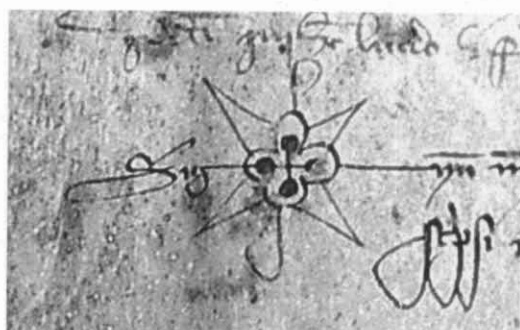
Francesc Canosa, Rector d'Altafulla. 1568

Llorenç Figols. Rector d'Altafulla. 1572

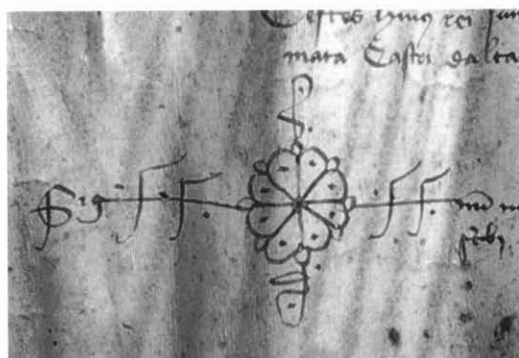
Joan Ciurana. Rector d'Altafulla. 1585

Pere Armengol. Notari Públic. 1358-1375

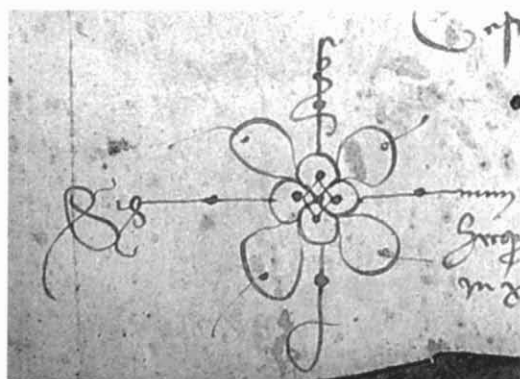
Martí de Sales. Vicari de Tamarit. 1399

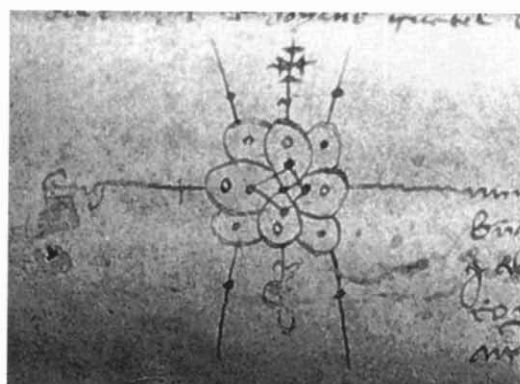
Pere Rabaça. Rector de Tamarit. 1426

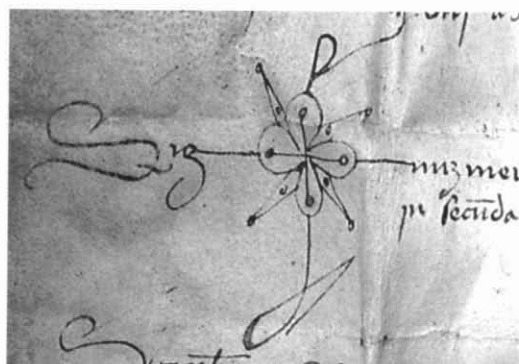
Bernat Talavera. Tamarit. 1446

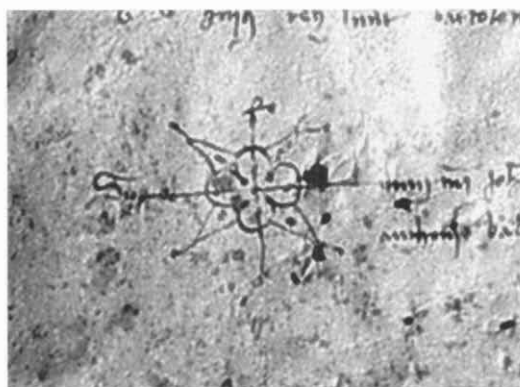
Francesc Serra. Vicari de Tamarit. 1446

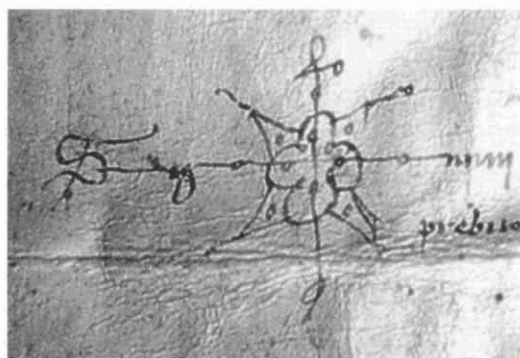
Pere Soller. Tamarit. 1460

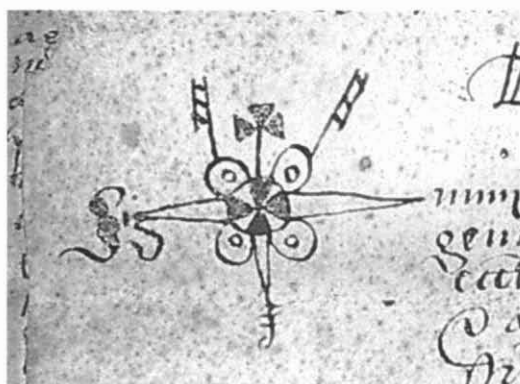
Joan Balaguer. Vicari de Tamarit. 1484

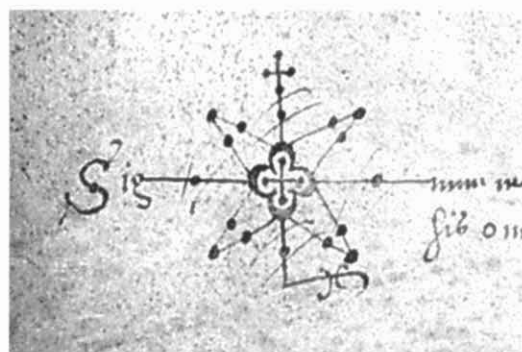
Ramon Joffre. Vicari de Tamarit. 1499

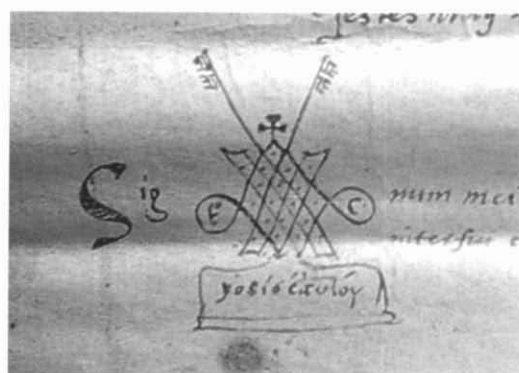
Joan Texidor. Tamarit. 1499

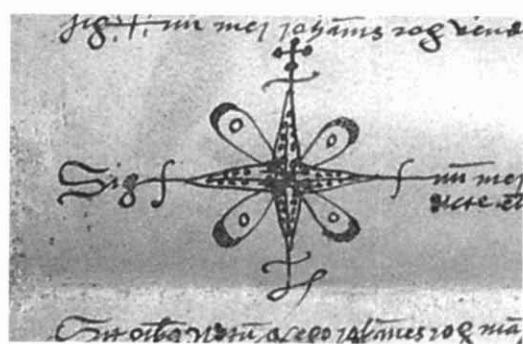
Bartomeu Noet. Tamarit 1525

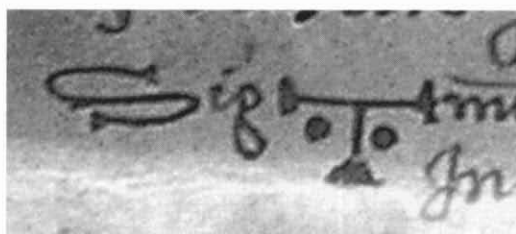
Pere Magrinya. Tamarit. 1548

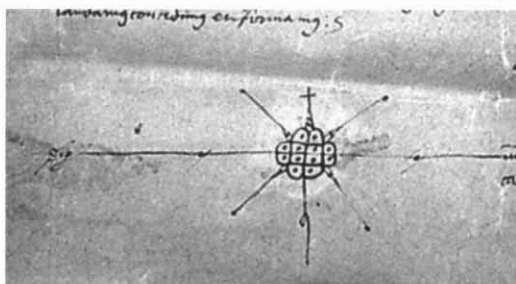
Francesc Carbonell. Tamarit. 1550

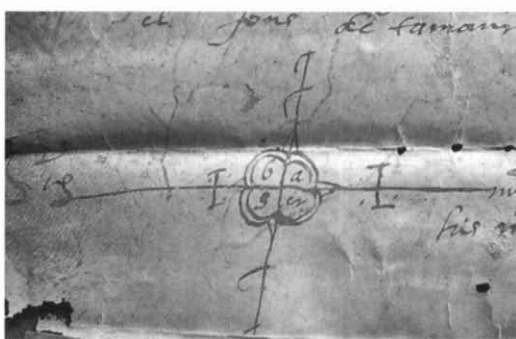
Anton Tolo. Vicari de Tamarit. 1555

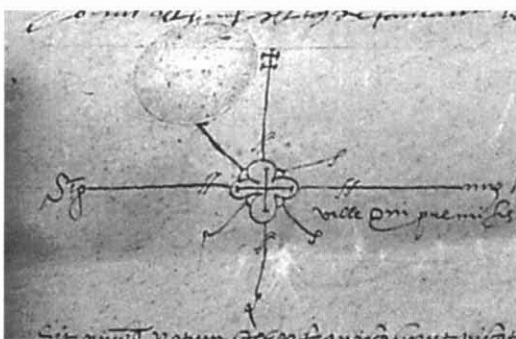
Pere Joan Carniser. Tamarit. 1560

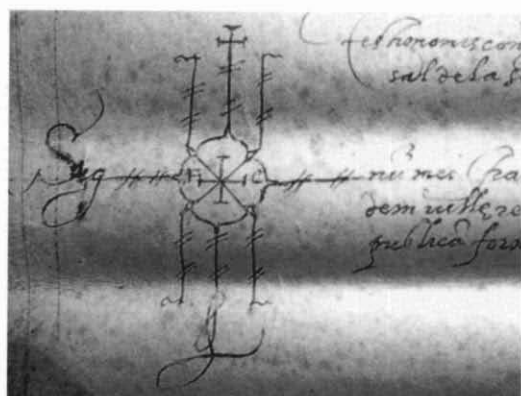
Joan Veciana. Rector de Tamarit. 1561

Joan Baget. Rector de Tamarit. 1576

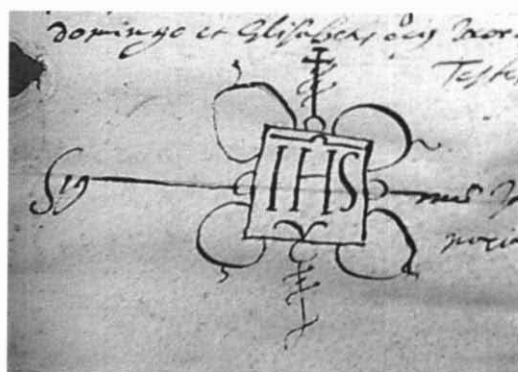
Onofre Moix. Vicari de Tamarit. 1562

Francesc Cardona. Vicari de Tamarit. 1578

Frutuós Roig. Tamarit. 1605

Jaume Magrinya. Rector de Tamarit. 1624